

UOT 94 (479.24)

S.N.Məmmədova
Gəncə Dövlət Universiteti
turkxalqlaritarixi@mail.ru

AZƏRBAYCAN TARIXİNİN TƏDRİSİNDƏ TƏLƏBƏLƏRİN MÜSTƏQİL İŞLƏRİNİN TƏŞKİLİ TEXNOLOGİYALARININ TƏDQIQI SƏVİYYƏSİ

Açar sözlər: Azərbaycan tarixi, tədris, problem, tədqiq səviyyəsi, tələbə, müstəqil işlər, tədris texnologiyası, sistemli tədqiqat

Məqalədə ali təhsil müəssisələrində Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işlərinin təşkili texnologiyası probleminin tədqiqi səviyyəsi şərh edilmişdir. Problemin işlənmə səviyyəsi öyrənilərkən həm azərbaycanlı alimlərin, həm də xarici ölkə alimlərinin yaradıcılığına müraciət edilmişdir. Nəticədə, problemin əsaslı şəkildə tədqiqinə ehtiyac olduğu müəyyənləşdirilmişdir.

C.Н.Мамедова

УРОВЕНЬ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ РАБОТ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Ключевые слова: история Азербайджана, обучение, проблема, уровень изученности, студент, самостоятельные работы, технологии обучения, системное исследование

В статье были комментированы уровень изученности проблемы технологий организации самостоятельных работ студентов при обучении истории Азербайджана. При изучении проблемы были анализированы работы как местных, так и зарубежных ученых. В итоге было установлено, что есть необходимость фундаментального изучения проблемы.

S.N.Mammadova

STUDY LEVEL OF ORGANIZATIONAL TECHNOLOGIES OF STUDENTS' INDIVIDUAL WORKS IN TEACHING AZERBAIJAN HISTORY

Keywords: history of Azerbaijan, training, problem, level of study, student, independent work, learning technologies, system research

The article also interprets study level of the issue of organizational technologies of individual works in teaching Azerbaijan history in higher education institutions. During analysing the study level of the problem, scientific activities of

both Azerbaijani, and foreign scientists were referred to. Eventually, the need to thoroughly study the problem was determined.

Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat pilləsində Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin səmərəli təşkil edilmiş müstəqil işləri problemi özünün didaktik və tərbiyəvi təsirinə görə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Problemin aktuallığını nəzərə alaraq müstəqil işlərin tədqiqatçıları tərəfindən həmin məsələlərin necə və hansı səviyyədə işlənilməsinə işıqlandıracağıq.

Təhsil sistemində müstəqil işlərin tətbiqi məsələləri qədim tarixə malikdir. Doğrudur, qədim və orta əsrlərdə təhsilverənlər əsas bilikləri şifahi şərh vasitəsilə verirdilər. Sonra isə müstəqil iş kimi qiraətdən istifadə olunurdu. Eləcə də ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi işi də müstəqil işlərin sırasına daxil edilirdi. Zaman keçdikcə təlim prosesi təkmilləşdikcə təlimin ayrılmaz hissəsi olan müstəqil işlərində həm növləri, həm tipləri, həm də tətbiqi formaları həm mürəkkəbləşmiş, həm də yetərinə təkmilləşərək təlim və tərbiyəvi əhəmiyyəti yüksəlmişdir.

Müasir təlim metodlarının və texnologiyalarının tətbiqi nəticə etibarilə məntiqi cəhətdən müstəqil işlərə gətirib çıxarır. Çoxsaylı ədəbiyyatlarla tanışlıqdan aydın olur ki, müstəqil işlərə həsr edilmiş tədqiqatların çox böyük əksəriyyəti ümumtəhsil məktəblərində müxtəlif fənlərin tədrisində həsr edilib. Ali təhsilin bakalavriat pilləsində Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işləri problemi bu vaxta qədər tədqiqat obyektini kimi seçilməmişdir.

O.V.Volobuyev, S.İ.Matrunenkov və B.M.Şor (1, s.3-17) ali məktəblərdə tarix və ictimaiyyətin tədrisində praktikumlardan istifadəyə həsr edilmiş metodik vəsaitləri xüsusi didaktik əhəmiyyətə malikdir. Metodik vəsait girişdən, istifadə olunmuş ümumi ədəbiyyatdan və 192 səhifədən ibarətdir. Metodik vəsaitin məzmununu ilə tanışlıqdan aydın olur ki, müəlliflər praktikumların həm didaktik, həm də tərbiyəvi cəhətlərini yetərinə açmışlar.

L.İ.Mansurova “Orta ümumtəhsil məktəblərində tarixin tədrisində şagirdlərin idrak fəallığının formalaşdırılması” (2, s.25) mövzusunda apardığı tədqiqat işi problemimiz baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllif tarixin tədrisində şagirdlərdə fikri fəallığın yüksəldilməsinin nəzəri və praktik problemlərini tədqiq edərək onlara aydınlıq gətirib. Eləcə də tarixin tədrisində şagirdlərdə fikri fəallığın yüksəldilməsinin səmərəli təşkilini tədqiq edərək sistemləşdirib. Müəllif şagirdlərdə fikri fəallığı dərslə məhdudlaşdırmır, o, dərstdən kənar tədbirlərin didaktik imkanlarından pedaqoji ustalıqla faydalana bilmişdir. Eksperimentin təhlilindən aydın olur ki, tarixin tədrisində şagirdlərdə fikri fəallığın artırılması təlimin səmərəliliyini yüksəldir, şüurlu mənimsəməyə motiv yaradır. Dissertasiyanın məzmunundan görünür ki, tədqiqatçı tarix təlimində şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkilinə yetərinə yer vermişdir.

Tarixin tədrisi metodikasına dair digər bir tədqiqatın müəllifi D.M.Musayevdir. O, tədqiqatını “Ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixinin tədrisində interaktiv metodlardan istifadənin imkanları” (3, s.25) mövzusunda həsr etmişdir. Müəllif tədqiqatında interaktiv təlim metodunun didaktik cəhətlərinə aydınlıq gətirib. O, problemin işlənmə səviyyəsini tədqiq edərkən həm Azərbaycan, həm də xarici ölkə alimlərinin tədqiqatlarını öyrənərək ümumiləşdirmişdir. Dissertasiya işində azərbaycanlı mütəxəssislərin: M.Əmirovun, Z.Veysovanın, R.Xəlilovun, R.Məlikovun, R.Nəcəflinin, Q.Əmircanovanın, F.Bunyatovanın və başqalarının tədqiqatları təhlil edilərək münasibət bildirilmişdir. D.Musayev xarici ölkə alimlərinin problemə münasibətini öyrənmişdir. Bunlardan L.V.Zaqrekova, V.V.Nikolina, M.A.Kavanevoy, S.A.Muxina və A.A.Solovyova, S.E.Polit, D.Conson, P.L.Xon, N.Xromova, V.C.Kukuşkina və başqaları interaktiv təlim metodlarının təlim-tərbiyə prosesindəki yerini, rolunu, vəzifələrini və funksiyalarını tədqiq edərək müəyyənləşdirmişdir.

İ.H.Cəbrayılov Respublikada ilk dəfə olaraq “Pedaqoji təmayüllü ali məktəblərdə Azərbaycan tarixi tədrisinin nəzəri və praktik problemləri” (4, s. 50) mövzusunda tarixin tədrisi metodikası üzrə elmlər doktoru proqramı üzrə dissertasiya müdafiə etmişdir. Müəllif hazırladığı həmin əsərdə tarixin tədrisi metodikasının nəzəri və praktik problemlərini kompleks şəkildə həll etməyə təşəbbüs etmiş və bu işin həllinə əsasən nail olmuşdur.

Problemin nəzəri məsələləri sırasına tarix fənninin proqramlarını, dərsləklərini, metodik vəsaitləri, tarix üzrə müntəxəbatları, eləcə də sorğu ədəbiyyatlarını daxil etmişdir. Müəllif pedaqoji təmayüllü ali məktəblərdə fənnin tədrisinə ayrılan saatlara, mühazirə və seminar məşğələlərinin məzmununa münasibət bildirmişdir.

Dissertasiyada Azərbaycan tarixinin praktik problemlərinin araşdırılmasında əsasən fənnin müxtəlif təlim metodları ilə tədrisində mənimsəmə keyfiyyətinin yüksəldilməsi məsələlərinə aydınlıq gətirmişdir.

Tədqiqatdan əldə olunan nəticələri ali təhsilin bakalavriat pilləsində Azərbaycan tarixinin tədrisinə bir töhfə hesab edirik.

M.M.Əmirov ilk dəfə ümumtəhsil orta məktəblərində tarixin tədrisi metodikasından elmlər doktoru proqramı üzrə “Tarixin tədrisində şagirdlərdə siyasi mədəniyyətin formalaşdırılması üzrə işin sistemi” (5, s.50) mövzusunda hazırladığı dissertasiya işi həm didaktik, həm də siyasi çalarına görə çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Müəllif tədqiqatında problemin nəzəri məsələlərinin şərhli prosesində tarix fənninin proqramlarını, dərsləklərini, metodik vəsaitlərini, müntəxəbat və sorğu ədəbiyyatlarını təhlil etmişdir. Tədqiqatçı problemin tədqiqi vəziyyətini öyrənərkən müəyyən etmişdir ki, mövzunun aktuallığına baxmayaraq həmin problem Azərbaycanda tədqiqat obyektinə kimi seçilməmişdir. M.Əmirov tarixin

tədrisində şagirdlərdə siyasi mədəniyyətin formalaşdırılması məsələlərinin ümumtəhsil məktəblərində tətbiqi vəziyyətini də öyrənmiş, siyasi mədəniyyət anlayışına aydınlıq gətirmişdir. Müəllif Azərbaycan tarixində və ümumi tarix kurslarında icitmai şüurun müxtəlif formalarını özündə ehtiva edən mövzuların imkanlarını araşdırmış, dərs nümunələri vermişdir. Verilən dərs nümunələri eksperimentin hər üç növündə yoxlanılmışdır. Dissertasiya işi tədqiqatın qarşısında qoyulmuş vəzifələrlə tamamlanmışdır. Lakin bütün bu göstərdiyimiz müsbət məziyyətlərə baxmayaraq müəllif problemi ali məktəblərin müstəvisində həll etməmişdir. Fikrimizcə, təhlilə cəlb etdiyimiz dissertasiya işi ali təhsili əhatə etməsə də, tarixin tədrisi metodikası elmini yetərinə zənginləşdirmişdir.

Tarixin tədrisi metodikası elminin daşıyıcılarından biri olan A.M.Cəlilov “Azərbaycan tarixinin tədrisində şagirdlərdə tarixi anlayışların formalaşdırılması üzrə işin sistemi” (6) mövzusunda apardığı tədqiqat həm mahiyyətinə, həm də məzmununa görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllif ümumtəhsil məktəblərinin Azərbaycan tarixi kurslarında tarixi anlayışların yerini, rolunu, didaktik əhəmiyyətini müəyyənləşdirmişdir. Tarixi anlayışların təsnifatını və mahiyyətini aydınlaşdıraraq onların tədrisi imkanlarını tədqiq etmişdir. Müəllif qeyd edir ki, bütün elmlərin əsasını anlayışlar təşkil etdiyi kimi, tarix elminin də məzmununu anlayışlar təşkil edir. Bu baxımdan tarixin tədrisində anlayışların mənimsədilməsi məhz birbaşa tarix elminin mənimsədilməsinə xidmət edir. Tədqiqatın xüsusi didaktik əhəmiyyət kəsb etməsinə baxmayaraq problem ali məktəb müstəvisində həll edilməmişdir.

Tarixin tədrisi metodikasında tədqiq edilən digər bir problemi A.H.Veysov həll etməyə təşəbbüs göstərmişdir. O, “Tarixdən təkrar dərslərinin təşkili üzrə işin sistemi” (7, s.25) mövzusu üzrə tədqiqat aparmışdır. Müəllifin apardığı tədqiqat problemimizlə birbaşa bağlı olmasa da, tarixin tədrisi metodikası ilə əlaqədardır. A.Veysov tədqiqatında tarix dərslərində təkrarın yerini və rolunu əsaslandırılmışdır. Təkrar dərslərinin təsnifatını müəyyənləşdirərək dərs nümunələri vermişdir. Təkrarın didaktikada misilsiz rolunu bir daha üzə çıxarmışdır. Dissertasiya ali məktəblərə həsr edilməmişdirsə də, təkrarın rəngarəng formalarını tədqiq edərək öyrənə bilmişdir.

Tarixin tədrisi metodikası sahəsində tədqiqatçılardan biri də Q.M.Aslanovdur. O, “SSRİ tarixi kursunda müttəfiq respublikaların tarixi üzrə dərskənəkar tədbirlər” (8, s.25) mövzusunda dissertasiya işini uğurla hazırlamışdır. Müəllif dərskənəkar tədbirlərin didaktik, psixoloji və fəlsəfi əsaslarını müəyyənləşdirməklə onların təsnifatını da vermişdir. Dissertasiyada maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, dərskənəkar tədbirlər tarix dərslərinin köməkçisi, onların məntiqi davamı, təlim-tərbiyəyə kömək edən bir vasitə kimi təqdim olunmuşdur. Dissertasiya işinin XX əsrin 80-ci illəri üçün mühüm

əhəmiyyət kəsb etməsi ilə yanaşı, onun bəzi komponentlərindən bu gün də istifadə olunur.

Türkiyə vətəndaşı, Azərbaycanda ilk özəl türk liseylərinin təşkilatçısı Ərsoy Özkanın “Tarixin tədrisində məktəb mühazirə və seminarlarından istifadə üzrə işin sistemi” (9, s.25) mövzusunda hazırladığı dissertasiya işi həm didaktik, həm də tərbiyəvi imkanlarına görə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Müəllif tədqiqatında mühazirə və seminarların təşkilinin nəzəri məsələlərini tədqiq edərkən problemin işlənmə səviyyəsini, məktəbdə mühazirə və seminarların təşkili vəziyyətini öyrənərək ümumiləşdirmişdir. O, tarixin tədrisi metodikası elmində məktəb mühazirə və seminarlarının əhəmiyyətinə obyektiv qiymət verərək problemin mahiyyətini müxtəlif aspektlərdən şərh etmişdir.

B.İ.Ələsgərovun “Orta ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixinin tədrisi prosesində şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkili” (10, s.25) mövzusunda hazırladığı dissertasiya işi tədqiq etdiyimiz problemlə birbaşa bağlıdır. Doğrudur, burada müəllif obyekt kimi orta məktəbləri seçmişdir. Bizdə isə obyekt ali məktəblərdir. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, həmin dissertasiya işindən təqdimatımızda faydalanmışıq.

Müəllif müstəqil işlərin mahiyyətini, məzmununu, didaktika və tarixin tədrisi metodikası elmində yerini və rolunu müəyyənləşdirmişdir. Problemin məktəb təcrübəsindəki vəziyyətini və işlənmə səviyyəsini öyrənərək ümumiləşdirmişdir. Dissertasiyada şagirdlərin müstəqil işlərinin növlərini, tiplərini, tətbiqi formalarını nəzərə almaqla onların təsnifatını da tədqiq edərək müəyyənləşdirmişdir.

L.Ş.Əsədovanın “Ali məktəblərin bakalavr pilləsində tələbələrin müstəqil işin sistemi” (11, s.25) mövzusunda dissertasiya işi didaktik dəyərinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllif dissertasiyanın birinci fəslində problemin nəzəri məsələlərini – müstəqil işlərin mahiyyətini, problemin ali məktəblərdəki tətbiqi vəziyyətini, işlənmə səviyyəsini, didaktik və psixoloji əsaslarını tədqiq edərək öyrənmişdir. Dissertasiyanın ikinci fəslində problemin praktik məsələlərinə aydınlıq gətirilmişdir. Dissertasiya işi ali məktəblərdə təlimin və tərbiyənin təkmilləşdirilməsində mühüm rola malikdir.

L.A.Məmmədlinin “Tələbələrin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları” (12, s.25) mövzusunda tədqiqatı tədqiq etdiyimiz problemlə demək olar ki, üst-üstə düşür. Müstəqil iş birbaşa idraki fəallığa motiv yaradan amillərdən biridir. Müəllif tələbələrin idraki fəallığının inkişaf etdirilməsi üzrə işin sistemini yaratmışdır.

A.A.Qasımova “Ali məktəblərdə Azərbaycan tarixinin tədrisində yeni təlim texnologiyalarından istifadə” (13) adlı monoqrafiyası son illərdə nəşr olunmuş ən qiymətli vəsaitlərdən biridir. Monoqrafiyada Azərbaycan tarixinin yeni təlim texnologiyaları ilə tədrisinin elmi-nəzəri əsasları araşdırılmışdır. Bu məqsədlə yeni təlim texnologiyalarının mahiyyəti, problemin fəlsəfi, pedaqoji

və psixoloji əsasları müəyyənləşdirilmişdir. Problemin qoyuluşu, proqramlar, dərsləklər, eləcə də öyrənilən məsələnin tədqiqi səviyyəsi təsdiq olunmuşdur. Ali təhsilin bakalavriat pilləsində Azərbaycan tarixinin tədrisində yeni təlim texnologiyalarından istifadə üzrə işin sistemi verilmişdir. Monoqrafiya ali məktəbin professor və müəllim heyətinin stolüstü kitablarından biridir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat pilləsində Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işlərinin səmərəli təşkilinə həsr edilmiş tədqiqata rast gəlmədik. Təhlilə cəlb etdiyimiz tədqiqatlarda müstəqil işləri səciyyələndirərək onun funksiyaları, növləri, tipləri, təsnifatı, təlim metodları içərisində öyrədicilik səviyyəsi, eləcə də təlimdə şüurlu mənimsəməyə verdiyi töhfə işıqlandırılmayıb.

Beləliklə, ali təhsilin bakalavriat pilləsində Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işlərinin təşkilinin tədqiqi bu sahədə olan boşluğu doldurur, problemin həllinə çox böyük töhfə vermiş olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Волобуев О.В., С.И.Матруненко, Б.М.Шор. Практикум по методике преподавания истории и обществоведения: пособие для студентов-заочников 4-5 курсов ист.фак.пед.ин-тов. Мос.кос.зач.пед.ин-т, 2-е изд., М.: Просвещение, 1989, 315 с.
2. Mansurova L.İ. Orta ümumtəhsil məktəblərində tarixin tədrisində şagirdlərin idrak fəallığının formalaşdırılması: Ped. üzr. fəl. dok. ... dis. avtoref. Bakı, 2010, 25 s.
3. Musayev D.M. Ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixinin tədrisində interaktiv metodlardan istifadənin imkanları: Ped. üzr. fəls. dok. ... dis. avtoref. Bakı, 2009, 25 s.
4. Cəbrayilov İ.H. Pedaqoji təmayüllü ali məktəblərdə Azərbaycan tarixinin nəzəri və praktik problemləri: Ped.üzr.elm. dok. ... dis. atvoref. Bakı, 2007, 50 s.
5. Əmirov M.M. Tarixin tədrisində şagirdlərdə siyasi mədəniyyətin formalaşdırılması üzrə işin sistemi: Ped.üzr.elm.dok..dis. Bakı, 2008, 315 s.
6. Cəlilov A.M. Azərbaycan tarixinin interaktiv təlim metodları ilə tədrisində şagirdlərdə tarixi anlayışların formalaşdırılması. Bakı, Nurlan, 2006, 170 s.
7. Veyisov A.H. Tarixdən təkrar dərslərinin təşkili üzrə işin sistemi: Ped.üzr.fəls. dok..dis. atvoref. Bakı, 1985, 25 s.
8. Асланов Г.М. Внеурочная работа по истории союзной республики в курсе истории СССР (на материалах изучения истории Азербайджана в школах Азербайджанской ССР): Автореф. дис...док. пед.наук.филос. М., 1980, 25 с.
9. Ərsoy Ö.X. Tarixin tədrisində məktəb mühazirə və seminarlarından istifadə üzrə işin sistemi: Ped.üzr.fəls.dok...dis. Bakı, 1998, 147 s.
10. Ələsgərov B.İ. Orta ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixinin tədrisi prosesində şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkili: Ped.üzr.fəl.dok...dis. Bakı, 1998, 175 s.

11. *Əsədova L.H.* Azərbaycan tarixinin tədrisində bədii ədəbiyyatdan istifadənin təlimin keyfiyyətinə təsiri (IX-XI siniflərin materialları əsasında): Ped.üzr. fəl.dok...dis. Bakı, 1996, 165 s.
12. *Məmmədli L.A.* Tələbələrin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları: Ped.üzr.fəl.dok. ... dis. Bakı, 149 s.
13. *Qasımova A.A.* Ali məktəblərdə Azərbaycan tarixinin tədrisində yeni təlim texnologiyalarından istifadə. Monoqrafiya. Bakı: Mütərcim, 2017, 225 s.